

TOPLUMSAL DEĞERLERLE NORMLARIN ÖĞRETİLİP HATIRLATILMASINDA BARIŞ MANÇO'NUN ROLÜ*

THE ROLE OF BARIŞ MANÇO IN THE TEACHING AND REMINDING OF THE SOCIAL NORMS AND VALUES

Mehmet AÇA**

ÖZ: Toplum hayatının uyumlu ve dengeli bir şekilde sürdürülmesinde, toplumsal değerlerle normların önemli bir yeri vardır. Değerler ve normlar sisteminin zayıflaması ya da işlevsizleşmesi, birey ve toplum hayatında kargaşaya yol açar. Bu nedenle değerlerle normların küçüklere öğretilmesi, yetişkinlere de sık sık hatırlatılması gerekir. Öğretme ve hatırlatma çabalarında sözlü gelenek de önemli bir görevi yerine getirir. Sözlü geleneğin şairleri, anlatıcıları, söyleyicileri ve gösterimcileri, eğlendirip hoşça vakit geçirtmenin yanı sıra değerleri ve normları da öğretip hatırlatırlar.

Gelenekteki süreklilikle değişim ve dönüşümün icracı bağlamındaki en önemli temsilcilerinden Barış Manço da, tıpkı, sözlü geleneğin icracıları gibi, eğlendirip hoşça vakit geçirtmenin yanı sıra, değerlerle normların öğretilip hatırlatılması sürecinde de oldukça etkili olmuştur. Kendisini insana ve topluma karşı sorumlu ve borçlu hisseden aydın bir sanatçı olan Barış Manço, ölümsüz şarkılarıyla toplumsal değerlerle normların küçüklere öğretilmesi ve yetişkinlere hatırlatılması sürecine katkıda bulunmaya çalışmıştır. Bu yönü, onu, sanatı ve sanatçılığı ile birlikte, Dede Korkut geleneğinin çağdaş bir uzantısı haline getirmiştir. Barış Manço'nun özellikle "Arkadaşım Eşşek", "Bugün Bayram" ve "Halil İbrahim Sofrası" gibi şarkılarının değerlerle normların küçüklere öğretilmesi ve yetişkinlere hatırlatılması çabalarında özgün bir yere sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Değer, norm, gelenek, toplum, Barış Manço.

ABSTRACT: Social values and norms play an important role in maintaining the harmony and balance of social life. The weakening or dysfunction of the system of values and norms leads to turmoil in individual and community life. Therefore, values and norms should be taught to children and should be reminded to adults frequently. Oral tradition also plays an important role in teaching and reminding efforts. The poets, narrators, narrators, and demonstrators of the oral tradition teach and remind the values and norms, as well as entertaining and entertaining time.

Barış Manço, one of the most important representatives of change and transformation in the context of the performer, has been very influential in the process of teaching and reminding the values and norms as well as entertaining and entertaining, as the performers of the oral tradition. Barış Manço, an enlightened artist who is respectful and responsible for people and society, has tried to contribute to the process of teaching and reminding social values and

* Bu çalışma 14.02.2019 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen "Çağdaş Halk Ozanı Barış Manço Sempozyumu"nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

** Prof. Dr. - Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/İstanbul - mehmet.aca@marmara.edu.tr

This article was checked by Turnitin.

norms with his immortal songs. This feature of him, together with its art and craft, has made him a contemporary extension of the tradition of Dede Qorqud. It has been seen that Barış Manço's songs such as "Arkadaşım Eşşek (My Friend Donkey)", "Bugün Bayram (Today is Holiday)" and "Halil İbrahim Sofrası (Halil İbrahim's Table)" have a unique place in their efforts to teach and remind the values and norms.

Keywords: Value, norm, tradition, society, Barış Manço.

Toplumsal hayatın uyum ve denge içerisinde sürdürülebilmesi, ortak duygu ve düşüncenin yanı sıra, değerlerle normların işlevlerini icra edebilmesiyle statü ve rollerin gereklerinin yerine getirilebilmesine de bağlıdır. Bireylerle toplum arasındaki ilişkileri düzenleyen değerler ve normlar sisteminin zayıflaması ya da işlevsizleşmesi, toplum hayatının işleyişinde kargaşa ve belirsizliklere yol açabilir. Bu nedenle değerler ve normlar sisteminin bireye öğretilmesi, zamana ve olaylara bağlı bir şekilde sık sık hatırlatılması gerekir.

Birey, değer ve normları yaşayarak, gözleyerek, konuşarak, dinleyerek, diğer insanlarla etkileşim içine girerek öğrenir ve hatırlar. Öğretme ve benimsetme süreci aile ortamında başlayıp toplum içinde devam eder. Toplum, bireyleri denetler, çeşitli araçlar üzerinden ona değerlerle normları hatırlatır. Toplum, bütün bunları, parçayı (bireyi) bütünü (toplumun) bir sonucu olarak değerlendiren Durkheim'ın ifadesiyle, var olabilmek için yapar. Var olmak isteyen toplum, bireylerin bilincine nüfuz eder ve onu kendi imajı ve benzerliği ile şekillendirir (Durkheim, 2016: 161).

Değerlerle normların, başka bir deyişle toplum hayatının işleyiş kurallarının öğretilmesi ve hatırlatılması söz konusu olduğunda sözlü kültür de devreye girerek şairleri (ozanları, dervişleri, âşıkları), anlatıcıları (masalcıları, meddahları, kıssahanları, hikâyecileri), söyleyicileri (destancıları, türkücüler, manicileri) ve gösterimcileri (orta oyuncular, gölge oyuncular) üzerinden görevini yerine getirmeye çalışmıştır. Şairler, anlatıcılar, söyleyiciler ve gösterimciler tarafından yaratılıp icra edilen ürünler, eğlendirip hoşça vakit geçirtmenin yanı sıra, değerlerle normların öğretilip hatırlatılması görevini de üstlenmişlerdir.

Destan ve kahramanlık şiiri söyleyen ozanlar, kahramanlık ruhunu yüceltirlerken ve tarih bilinci aşılarken rol modelleri sunmayı, öğüt (yom/yöm) vermeyi, toplumsal değerlerle normları aktarmayı ve hatırlatmayı da ihmal etmemişlerdir. Dedem Korkut'un ağzından dökülen şu hikmetli sözler, ozanların değer ve norm odaklı işlevlerini yansıtmaları bakımından önemlidir:

"Tekebbürlük eyleyeni Tañrı sevmez, köñlin yüce tutan erde devlet olmaz (...) Eski panbuk biz olmaz, karı düşmen dost olmaz (...) Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğlan atadan görmeyince sufra çekmez (...) Konuğı gelmeyen kara ivler yıkılsa yig (...) Ata adını

yoritmayan hoyrad oğul ata bilinden inince inmese yig (...) Yalan söz bu dünyede olunça olmasa yig..." (Ergin, 1989: 73-74).

Ozanlardan sonra ortaya çıkan pek çok âşık da güzellemeleler söyleyip aşk konulu hikâyeler anlatırken benzer görevleri yerine getirmiş, birey ve toplum kaynaklı sorunları dillendirip değer ve norm odaklı çözüm önerileri sunmuştur. En güzel aşk şiirlerinin şairi Karacaoğlan'ın dilinden dökülen şu "değer"li sözler, bugün de değerini korumaktadır:

"Dinle sana bir nasihat edeyim / Hatırdan gönülden geçici olma / Yiğidin başına bir iş gelince / Onu yad ellere açıcı olma // Mecliste arif ol, kelamı dinle / El iki söylerse, sen birin söyle / Elinden geldikçe sen ey(i)lik eyle / Hatıra dokunup yıkıcı olma // Dokunur hatıra kendisin bilmez / Asilzadelerden hiç kemlik gelmez / Sen eyilik et de o zayı olmaz / Darılıp da başa kakıcı olma // El ariftir, yoklar senin bendini / Dağıtırlar duzağını fendini / Alçaklarda otur gözet kendini / Katı yükseklere uçucu olma..." (Sakaoğlu, 2004: 389)

Olgun insan olma peşinde koşan derviş âşıklar, şiiri bireyi ve toplumu dinginleştirip olgunlaştırmak için bir araç olarak kullanarak *"Bir kez gönül yıktın ise / Bu kıldığın namaz değil / Yetmiş iki millet dahi / Elin yüzün yumaz değil"* (Başgöz, 1990: 156); *"Döğüp bir kardeşin hatırın yıkma / Eğilüp kıldığın secde değildir"* (Artun, 2010: 157) dizeleri eşliğinde sevgi, saygı, değer ve ahlakla yoğrulmuş bir gönül uygarlığı kurmaya çalışmışlardır.

Sözlü geleneğin iyi ile kötünün çatışması üzerine kurgulanan masalları her ne şart altında olursa olsun iyilikten, doğruluktan ve erdemlilikten vazgeçmemeyi öğütlerken muayyen olay, kişi ve yerler etrafında anlatılan efsaneler toplumsal değerler ve normlar söz konusu olduğunda tavizsiz bir tutum sergileyerek bunları ihlal edenleri taşla çevirip ibretlik belgelere dönüştürmüştür.

Sözlü geleneğin şairleri, anlatıcıları, söyleyicileri ve gösterimcileri, toplumsal değişim ve dönüşüme bağlı bir şekilde değişip dönüşmüşler, kimileri yerlerini yeni çağların yeni şairlerine, anlatıcılarına ve gösterimcilerine bırakmışlardır. Yeni çağların şairleri, anlatıcıları ve gösterimcileri eğlendirip hoşça vakit geçirtme görevinin yanı sıra, toplumsal değer ve normları öğretme ve hatırlatma görevini de üstlenmişlerdir.

Dursun Yıldırım'ın ozanlıktan dervişlik ve âşıklığa, oradan da modern çağın ozanlığına dönüşüm kapsamında ele aldığı Barış Manço da tıpkı çağdaşı diğer bazı sanatçılar gibi, toplumsal değerlerle normları öğretme ve hatırlatma görevini de üstlenmiştir. Yıldırım'ın Dede Korkut geleneğinin 20. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden birisi olarak gördüğü Ozan Barış, Türk toplumunun zamana uygun biçimde kendini ifade edecek yeni ozan tiplerini arayışının bir ürünüdür. Sözün devamını Yıldırım'ın cümleleriyle getirecek olursak,

“Türk toplumunda bu yeni ihtiyaç ve talepleri karşılamak üzere saza ve söze akli eren ve yeteneği bulunanlar, veya bu işi becerebileceğini düşünenler bu yeni tür ozanlığı denemişlerdir. Bunlar arasında çağın bilgisine ve tekniğine olduğu kadar, kendi kültürünün köklerine hâkim olduğunu kanıtlayanlar veya kanıtlamaya çaba gösterenler de olmuştur. Hâkim olduğunu ürünleriyle Türk toplumuna kanıtlayanlar, halkıyla her anlamda bütünleşenler de bunlar arasından çıkmıştır. Bu yeni tür Türk ozanlığının en mükemmel modelini, ürünleri ile, Ozan Barış ortaya koymuştur, kanısındayım. O, bu özelliğinden dolayı, halkıyla gerçek anlamda bütünleşmeyi başardığından dolayı ezgileri/türküleri ve öğütleriyle, yediden yetmişe, herkesin gönlüne yerleşmeyi başarmıştır. (...) Ozan Barış, yaratıcılığına söz konusu bu birikimi katarak, çağa uygun koşup düzdüğü deyişler ile, tüm toplum üyelerine yol göstermeye, öğüt vermeye çalışıyor, bireyler arasında sevginin, saygının ve görgünün etkin duruma gelmesi için çarpınıyordu. Kendimizi bize, bizi dünyaya tanıtmak için diyar diyar, ülke ülke geziyordu.” (Yıldırım, 1999: 529-530).

Sanatçılığının yanı sıra sözü, tutumu, yaşantısı ve yorumlarıyla da bir rol modeli olan Barış Manço'nun yediden yetmişe herkesin sevgilisi olması, Dursun Yıldırım'ın da dikkat çektiği gibi, Türk toplumunun zamana uygun bir şekilde kendini ifade edebilecek yeni ozan tipini bulmasındandır. O, şarkılarında sadece sevgi ve aşkı dile getirmemiş, sözü ve ezgisiyle halk hayatını resmetmiş, geleneksel hayatın güzelliklerine dikkat çekmiş, doğa sevgisini aşlamış, toplumsal değerleri ve normları çocuklara öğretmeye, büyüklere de hatırlatmaya çalışmıştır. “Arkadaşım Eşşek” adlı şarkısıyla bir yandan eşşğin itibarını iade etmiş, diğer yandan da kent hayatının boğucu atmosferi içinde boğulup giden mutsuz çocuklarla umutsuz yetişkinleri arada bir de olsa öze ve doğala dönmeye davet etmiştir. Silasından turnalar vasıtasıyla haber almaya çalışan gurbetçi âşık, bu şarkıda, karşımıza bir eşekten haber soran bir çocuk olarak çıkıvermiştir: *“Uzun kulaklarını son bir kez salla / Tüm eski dostlarımdan bir haber yolla / Ayrılık geldi başa, katlanmak gerek / Seni çok özledim, arkadaşım eşşek.”*

Geleneklere ve dolayısıyla değerlerle normlara verdiği önemle bilinen Barış Manço, “Bugün Bayram” adlı şarkısıyla zamane çocuklarını bayram geleneklerini icra etmeye, değerlere ve normlara sahip çıkmaya davet etmiştir. Onun için bayramlar anneye, başka bir deyişle ana rahmine dönüş anlamına gelmektedir. Her bayram, yeni bir doğuş, yeni bir başlangıçtır. Bu nedenle bayram günü erken kalkılmalı, en güzel elbiseler giyilmeli, elde taze kır çiçekleriyle anneler ziyaret edilmelidir. Barış Manço için elde taze kır çiçekleriyle ziyaret edilmesi gereken anneler, şarkının başında da dikkat çekildiği üzere, sadece hayatta olan anneler değildir. Mezarlarında her bayram çocuklarının ziyaretini bekleyen anneler de hatırlanmalı ve ziyaret edilmelidir bu bayram günlerinde. Söz konusu şarkı, çocuklara hitap etmenin ve onları geleneğe iştirake davet etmenin yanı sıra,

yetişkinlere de bir hatırlatmada bulunmaktadır: *Annemiz bugün bizi bekliyor / Bayramlarda hüznülenir melekler / Gönül alır, bu güzel çiçekler.*

Şarkılarında atasözlerinden¹ bol bol yararlanan ve bunlar üzerinden değerlere ve normlara vurgu yapan Barış Manço, yetişkinlere toplumsal değerleri ve normları hatırlatma görevini, "Sarı Çizmeli Mehmet Ağa" adlı şarkısıyla çok başarılı bir şekilde yerine getirmiştir. Çağın Dedem Korkut'u, sözünün kayda geçirilmesini isteyerek başlamaktadır şarkısına: "Yaz dostum!"

Söze, tıpkı Yunus Emre gibi, sevgi ve sevmekle başlayan Ozan Barış için güzel sevmeyen adam değildir. Adam ya da yiğit olmanın en önemli göstergelerinden biri selam vermek, verilen selamı almaktır. Kültürümüzün selam verip almaya verdiği öneme dikkat çeken Barış Manço, aslında söze, hitap ettiği dinleyiciye, tıpkı geçmişin ozanları ve âşıkları gibi selam vererek başlamakta, geleneksel icracıların yolundan gitmektedir. Çağının ozanı Barış Manço, tıpkı "Kitab-ı Dedem Korkut"un mukaddimesinde yapıldığı gibi, peş peşe öğütler vermekte, çağının yetişkinlerine toplumsal değerleri ve normları hatırlatmaktadır. Onun için ömrün sonu altı üstü beş metrelik beze sarılıp gömülmektedir. Kimse bu dünyadan mal ile göçmemiştir, göçemeyecektir. Bu nedenle ömrü boşa geçirmemek, yoksulu kaymak ve bal ile beslemek, garipleri ipek şal ile giydirmek, öksüze kol kanat olmak gerekir. Adamlığın ve yiğitliğin gereği budur. İdeal olan, olması gereken budur. Bunları yapmak zordur ve her insanın kârı değildir. Yetişkinleri adamlığa ve yiğitliğe davet eden Ozan Barış, "Barış söyler kendi bir ders alır mı?" diyerek kendini sorgulamayı da ihmal etmemiştir.

Barış Manço'nun yetişkinlere toplumsal değerlerle normları hatırlattığı bir diğer şarkısı, "Halil İbrahim Sofrası"dır. Ozan Barış, sözlerine, masalcıların "bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde..." formelini hatırlatır bir şekilde "başlangıç"tan söz ederek başlar. Bu "başlangıç"ta insanoglu, bir sabi gibi saf ve temizdir. Henüz cennetten kovulmamıştır. Haddini bilir, kem söz söylemez, el âlemin namusuna kem gözle bakmaz. Bu "başlangıç" ya da "cennet" in insanının bozulma ya da kirlenme süreci, maddi âleme intikaliyle başlamıştır. Bozulma ya da

¹ Birgül Yangın'ın (Yangın, 2002) Barış Manço'nun şarkılarından tespit ettiği atasözlerinden bazıları şunlardır:

"Altın çöpe düşse, değerini kaybetmez.", "Babası oğluna bir bağ bırakmış, oğlu babasına bir salkım bırakmamış.", "Beceriksiz kişi düz ovada yolunu şaşırır.", "Bir çiçekle bahar olmaz.", "Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.", "Davul bile dengi dengine çalar.", "Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.", "Evdeki hesap çarşıya uymaz.", "İğneyi kendine çuvaldızı, başkasına batır.", "Kaz gelen yerden tavuk esirgenmez.", "Keskin sirke küpüne zarardır.", "Kızını dövmeyen dizini döver.", "Kitabına uyduran, kervanı yükleyip yüksek dağlardan aşırır.", "Komşunun tavuğu, komşuya kaz görünür.", "Lafla peynir gemisi yürümez.", "Sabreden derviş, muradına ermiş.", "Sabrın sonu selamettir.", "Silahla mertlik olmaz.", "Söz gümüşse sükül altındır.", "Tenekeyi parlatsan çeyrek altın etmez.", "Usta terzi dar kumaştan bol gömlek diker.", "Yuvayı dişi kuş kurar."

kirlenmeye yol açan şey, pay alma kavgasıdır. Peygamber Halil İbrahim'in başına misafirsiz oturmadiğı sofrasına telmihte bulunan Ozan Barış, alnı açık gözü tokları, çoluk çocuk geçindirenleri ve haram nedir bilmeyenleri sofranın baş köşesine, kula kulluk edenleri ise taş köşeye buyur eder. Para, pula ve ihtişama aldanmamayı öğütleyen Barış Manço için, içi boş tencerenin sofrada yeri olmadığı gibi, içi boş insanın da bu dünyada yeri yoktur.

“Halil İbrahim Sofrası”yla insanın bozulup kirlenmesini nefesine kul olmasına ve kendini paylaşım kavgasına kaptırmasına bağlayan Ozan Barış için, yukarıdaki sınırlı tespitlerden de anlaşılacağı üzere, insan doğuştan insan değildir. İnsan olmak, ancak iyi ve doğru vasıflarla donanarak mümkündür. İnsan olma süreci, değerler ve normlar üzerinden yaşanabilir. Barış Manço için toplum hayatının uyum ve denge içinde sürdürülebilmesi, insan olma kararlılığına, toplumsal değerlerle normların öğretilmesine, hatırlatılmasına ve yaşanmasına bağlıdır. Değerlerin ve normların işlevsizleştiğı bir toplum hayatı, köksüzlüğü ve gelecekte yoksunluğu ifade eder. Kendisini insana ve topluma karşı sorumlu ve borçlu hisseden aydın bir sanatçı olan Barış Manço, bu nedendir ki ölümsüz şarkılarıyla toplumsal değerlerle normların öğretilmesi ve hatırlatılması sürecine katkıda bulunmaya çalışmıştır.

İnsan ve toplum hayatını dünü, bugünü ve yarını içeren bir bütün olarak algılayan ve evrensel bir bakış açısına sahip olan Barış Manço, sadece ezgi ve sözleriyle değil, tutum ve davranışları ile değerlere ve normlara verdiği önemle de yerli ve millidir. Çağına inanan ve onu yaşayan Barış Manço, yerlilik ve millilik konusunda yalnız değildir. O, Neşet Ertaş'la, Mahzuni Şerif'le, Cem Karaca ile Attilâ İlhan'la birlikte yerli ve millidir. Yerlilik ve millilik peşinde koşanların gözlerini sadece uzak geçmişe dikmelerine gerek yoktur. Gözlerini günümüz Türk toplumuna çevirdiklerinde Neşet Ertaşların, Mahzuni Şeriflerin, Cem Karacaların, Barış Mançoların, Attilâ İlhanların hâlâ yaşamakta olduğunu göreceklerdir.

KAYNAKÇA

- ARTUN, Erman (2010). *Dini-Tasavvufi Halk Edebiyatı Metin Tahlilleri*. İstanbul: Kitabevi.
- BAŞGÖZ, İlhan (1990). *Yunus Emre Araştırma ve Şiirlerinden Göldeste*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- DURKHEIM, Émile (2016). *Ahlak ve Toplum*. (Çev.: Duygu Çenesiz), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- ERGİN, Muharrem (1989). *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim (2004). *Karaca Oğlan*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- YANGIN, Birgül (2002). *Çağdaş Türk Ozanı Barış Manço*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- YILDIRIM, Dursun (1999). “Dede Korkut'tan Ozan Barış'a Dönüşüm”. *Türk Dili*, 570, 505-530.